

Sankt Laurentius i Auning kirke – et særpræget reformationsminde

Af cand.theol. Egon Lindberg, pastor emeritus, Fausing-Auning Pastorat

Rundt i det danske landskab ligger vore gamle romanske landsbykirker og lyser op. Mange af dem har fået tilbygninger i tidens løb, og de fleste af dem er også ved herremænds og kirkepatroners gavmildhed forsynet med kalkmalerier, som fortæller bibelhistorie og alskens helgenlegender for eftertiden. Op gennem Middelalderen var helgenhistorier en del af troen. Således er mere end 75 kirker her i landet indviet til Sankt Laurentius, og hans barndomshistorie, helgenkroning eller martyrium er fortalt på kirkehvelvinger landet over – dog mest i de sjællandske kirker.

Troen på helgener fik imidlertid en brat ende med den lutherske reformation, og derfor kan efterreformatoriske kalkmalerier over Sankt Laurentius-historien herhjemme tælles på få fingre. En Sankt Laurentius-fremstilling findes i Auning kirke på Djurs-

land – kun to kilometer øst for herregården *Gammel Estrup* – og en anden findes i Thorum kirke i Salling. Denne artikel skal handle om Sankt Laurentius-fremstillingen i Auning kirke.

Sankt Laurentius i kirkerummet

De eneste sikre forhåndsoplysninger, som kendes om de efterreformatoriske kalkmalerier i Auning kirke, er dels årstallet for deres tilblivelse i 1562, dels navnet på kirkemaleren, Rasmus Roter, hvis navn ikke kendes fra andre kirker i landet. De to oplysninger fremgår ikke eksplicit af Sankt Laurentius-maleriet. De står anført på nordhvelvingen i kirkeskibets første fag. Rasmus Roter har også skrevet årstallet flere steder på kirkemuren. Man fornemmer, at maleren har anført årstallet 1562 dér, hvor han lavede apostelmalerier eller planteslyngninger som tilføjelser til de kalkmalerier, der var i kirken i forvejen, og som formentlig er samtidige med opbygningen af hvelvingerne, omkring 1500, i den oprindelige, lavloftede kirke. Det drejer sig om et pantokratorbillede (Kristus som verdenshersker) på korets østhvælving, Bebudelsen og Besøgelsen på nordsiden i skibets første fag samt en vase med blomster over triumfbuen og dertil ribbedekorationer

En atypisk afbildning af Sankt Laurentius med risten i Auning kirke på Norddjursland. Kalkmaleriet er en af landets få efterreformatoriske helgenafbildninger og kan dateres til 1562. Kalkmaleriet og dets betydning har gennem tiden vakt undren. Det kan måske forstås ved en analogi mellem specifikke historiske begivenheder i tiden omkring Reformationen og Sankt Laurentius' martyrium i oldkirken. Foto: Egon Lindberg.

Auning kirke set fra sydvest. Kirken var gennem århundreder patronatskirke til herregården Estrop (i dag Gammel Estrup). Jytte Podebusk († 1573) boede på Estrop med sin første mand, Niels Brock († 1534), og senere, efter Reformationen, med sin anden mand, Knud Gyldenstjerne († 1560). Kalkmaleriet over for kirkens oprindelige mandsindgang kan opfattes som en henvisning til voldsomme hændelser, som familierne Brock, Podebusk og Gyldenstjerne på Estrop var involveret i. Tilbygningen af tårn og våbenhus, som ses i forgrunden, er fra 1616 og bygget af Eske Brock. Foto: Egon Lindberg.

i form af halvbuer og fembladsblomster i kor og skib. Rasmus Roters tilføjelser består af apostelfremstillinger: Sankt Peter, Sankt Paulus og Sankt Johannes i koret, Sankt Mattæus og Sankt Filip i skibets første fags sydside og endelig, i skibets andet fags vestside, Sankt Andreas. Apostlene er bemærkelsesværdigt nok alle forsynet med glorie. Og som en gådefuld tilføjelse i skibets andet fags nordside fremtræder – over for kirkens oprindelige mandsindgang – en 1500-talsmandsskikkelse, som står med helgenen Sankt Laurentius' attributter: risten og en evangeliebog med dertilhørende skriftbånd med helgenens latinske navn. Det er disse attributter, som (fejlagtigt?) har givet navn til kalkmaleriet, på trods af at mands-

figuren ved nærmere eftersyn viser sig ikke at være Sankt Laurentius, men en adelsmand fra 1500-tallet.

Litteraturen om kalkmaleriet

Det gådefulde kalkmaleri er omtalt som "Skt. Laurentius" i bogserien *De danske kirker* fra 1968,¹ og da tobindsværket *Kirkerne i Danmark* udkom i 1989,² begyndte et kapitel i bind to om "Protestanternes kalkmalerier" med et billede af netop dette maleri suppleret med en kortfattet billedtekst. Det nævnes ikke i teksten, at der er ældre kalkmalerier i Auning kirke, som er førreformatoriske. Men billedet betegnes eksplicit som en fremstilling af den oldkirkelige helgen.

Rasmus Roters navn og årstal på nordhvælvingen (til venstre), årstallet 1562 med arabertal på triumfvæggen sammen med et kvindeansigt (med monnet) som er en rest af et større billede, der formentlig er gået til (i midten) samt årstallet 1562 angivet med romertal ved apostlen Johannes i korets vesthvælving (til højre). Foto: Egon Lindberg.

Sankt Laurentius var en populær helgen i Middelalderen. Kejseren i Rom krævede kirkens skatte udleveret, hvorefter Sankt Laurentius, der som ærke diakon skulle tage vare på disse skatte, kom anstigende med byens fattige. Derfor blev han brændt på bålet, angiveligt på en rist, som derfor er blevet hans faste attribut. Sankt Laurentius-billedet på kirkevæggen i Auning er anderledes end andre fremstillinger, idet han ikke ligner en typisk helgen. Det ses blandt andet af hovedbeklædningen, baretten, som er typisk for tidens adelsmænd. Billedet må derfor læses med en indbygget analogi, hvor Laurentius, som led martyrdøden på risten, i virkeligheden fremtræder som en adelsmand. Foto. Egon Lindberg.

Da Nationalmuseet i årene 1985-92 udgav sit store syvbindsværk om danske kalkmalerier, spejdede man uvilkaarligt efter en artikel, som kunne løse mysteriet om den gådefulde Sankt Laurentius i Auning kirke. Det nærmeste, man kom en sådan, var et kort afsnit i en artikel af kunsthistoriker Lise Gotfredsen om Sankt Peter i Nørre Galten kirke.³ Hun skriver: "På andet fags nordvæg ser vi med undren en Sanctus Larense – en S. Laurentius – dukke frem af krattet, dog uden glorie. Han er iført en lang frakke og bærer en baret med øreklapper på sit ganske lille hoved og et kort, moderigtigt skæg. Han fremtræder for os som en lærd mand, denne gang fra Frederik II's tid, med sin evangeliebog i bogposen i den ene hånd og en stor stegerist med krumme ben i den anden. Små, spredte græstotter danner en stiliseret natur bag ham. Her ser man altså en helgen endnu 25 år efter reformationen, men dog malet som et jordisk menneske. Det har ikke været helt let at slå hånden af gode, gamle venner".⁴ Lise Gotfredsen nævner afslutningsvis indskriften på første hvælvs nordkappe: "rasmus roter maler – h. alleus 1562". Man må formode, at det er forklaringen på, at hun tidsfæster billedmotivet til at være fra Frederik den 2.s regeringstid (1559-1588). Det kan være rigtigt, som det er nævnt af Lise Gotfredsen, at det ikke har været let at slå hånden af gode, gamle venner. Men – ud over tidsfæstelsen – gør hun ikke forsøg på at tolke, hvad hun kalder "et jordisk menneske". Formodentlig mener hun dermed: ikke en helgen. Til gengæld får hun peget på, hvad der stadig for eftertiden har stået som en gåde: Hvad vil dette kalkmaleri fortælle os?

Om analogien som tolkningsværktøj

I det følgende skal gøres nogle forsøg på at komme nærmere en løsning på, hvad kalkmaleriet udtrykker. For at få det til at give mening må man tage det tolkningsværktøj i brug, som en analogi er. Maleriet her er egentlig et dobbeltbillede med ingredienser fra oldkirkens Rom i form af attributterne for Sankt Laurentius – den rist, hvorpå han led martyrdøden, og en bogpose med den evangeliebog, hvorfra der blev læst ved gudstjenesten. Dertil kommer det skriftbånd, hvor helgenens navn er anført, ganske vist på latin. Den anden billeddel består af en mandsperson med en baret på hovedet. Han er – med Lise Gotfredsens ord – et jordisk menneske, men der ligger en afgørende pointe for tolkningen i, at han er en adelsmand fra 1500-tallet. Det afsløres af mandens hovedbeklædning: baretten. Den var karakteristisk for adelsmænd i 1500-tallet, og den bliver på en måde centrum i den efterreformatoriske billeddel.⁵

De to billeddele forbindes ved hjælp af en analogi mellem oldkirkens Rom og en eller flere begivenheder fra reformations-århundredet herhjemme. Den eller de, som står bag dette maleri og apostelmalerierne, har været inspireret af Sankt Laurentius' martyrium og må have ønsket derigennem at berette om et eller flere lignende overgreb fra reformationstiden. Vedkommende har haft en mening med at give denne inspiration videre. Man har ikke uden videre ved et diktat fra kongemagtens side kunnet droppe nøglepersoner fra oldkirken, som mange Middelalderen igennem betragtede som deres venner.

Vi skal se nærmere på spørgsmålet om, hvilken situation eller begivenhed den reformatoriske billeddel kan være symbolet på.

Jytte Podebusk og Niels Brock på Gammel Estrup

En del af den nærmere baggrund for, hvem der kan stå bag dette kalkmaleri, knytter sig til den mægtige fire-flojede borg *Estrup* (i dag *Gammel Estrup*) og tre af dens beboere: Niels Brock († 1534), Jytte Podebusk († 1573) og Knud Gyldenstjerne († 1560).

På *Estrup* voksede Niels Brock op i begyndelsen af 1500-tallet. Han giftede sig i 1529 med Jytte Podebusk, en datter af den rige Predbjørn Podebusk († 1541) i dennes ægteskab med Anne Mouridsdatter († 1545).

Niels Brock blev i 1530 optaget i Rigsrådet. Han døde imidlertid efter slaget ved Svenstrup under Grevens Fejde i 1534, og Jytte Podebusk kom til at stå tilbage alene med to børn: Lave Brock († 1565) og Margrethe Brock († 1603).

Knud Gyldenstjernes liv

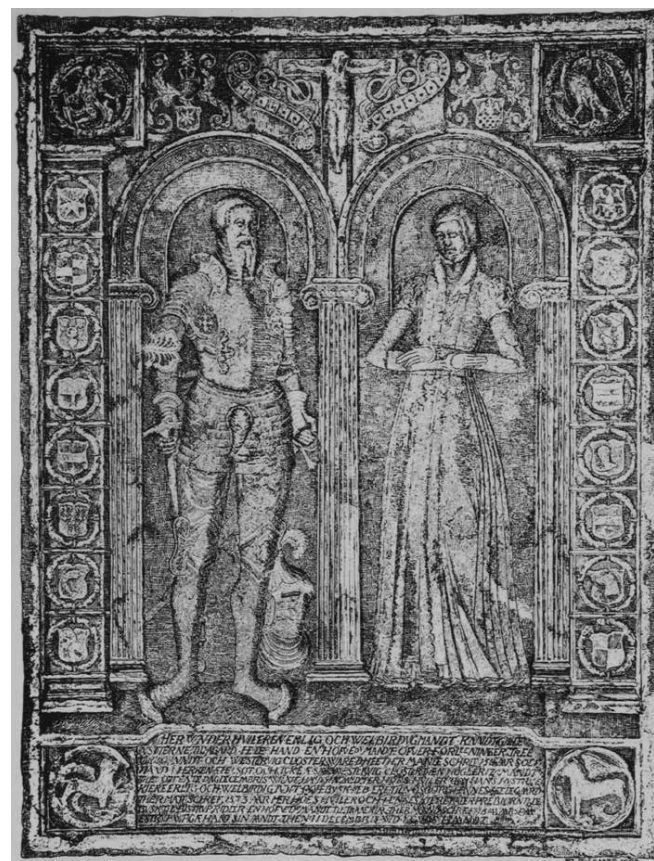
En anden del af baggrunden for billedet knytter sig til Knud Henriksen Gyldenstjerne,⁶ som var søn af Henrik Knudsen Gyldenstjerne († 1517) til *Restrup* og *Iversnæs*, og hustru Karen Bentsdatter Bille († 1540). Han var født på herregården *Iversnæs* (det nuværende *Wedellsborg*) omkring 1478 og havde således rod i to af de største adelslægter herhjemme. Efter at have taget magistergraden blev han sekretær i Christian den 2.s (1481-1559) kancelli, og på anbefaling fra sin slægtning, Aarhusbispnen Ove Bille († 1555)⁷ blev Knud Gyldenstjerne domprovst i Viborg i 1521 og i 1523 optaget i Rigsrådet.

Han blev på Herredagen i 1526 tillige valgt som efterfølger for biskoppen i Odense, Jens Andersen Beldenak († 1537), men måtte allerede på Herredagen love ikke at tage kontakt med kurien i Rom angående pavens konfirmation af udvælgelsen. Så fremskredent var reformationssopgøret i 1526.

Knud Gyldenstjerne var bror til Mogens Gyldenstjerne († 1569), som blev lensmand på *Akershus* ved Oslo i 1530. Mogens Gyldenstjerne kæmpede en ensom kamp mod Christian den 2.s forsøg på at generobre Norge i 1531. I kraft af broderskabet og det faktum, at Knud Gyldenstjerne var en højtstående gejstlig, blev han udnævnt til formand for Frederik den 1.s (1471-1533) kommission, som havde til hensigt at bringe "Norges Rige og dets indbyggere under vor Haand igjen" i 1532.

Forhandlingerne i Norge mellem kommissærerne og Christian den 2. blev både langtrukne og flere gange afbrudt. Men langt om længe indvilligede Christian den 2. i at sejle med til København for at forhandle direkte med Frederik den 1. Han blev lovet frit lejde. Da han landede i København, havde en stor forsamling af dansk-holstenske rigsråder og sendebud fra Lybæk og Hansestæder imidlertid lagt en alternativ plan for ham, og den forhenværende konge blev efter nogle dage sejlet videre og fængslet på *Sønderborg Slot*.

Knud Gyldenstjerne og Jytte Podebusk var fremtrædende adelsfolk i 1500-tallet. Efter Reformationen giftede de sig og slog sig ned på Gammel Estrup på Djursland. Jytte Podebusk har muligvis forevigt deres historie via kalkmalerier i Auning kirke, som gennem flere århundreder var patronatskirke under Gammel Estrup. Illustration: Det Kongelige Bibliotek.

Knud Gyldenstjerne kom til at stå ganske alene, da de andre medlemmer af kommissionen var sejlet andre steder hen. Han blev senere afkrævet en erklæring, en såkaldt bekendelse. Hans svar herpå kom længe efter Frederik den 1.s død og var en afvisning af alle beskyldninger.

Knud Gyldenstjernes og Jytte Podebusks samliv

Knud Gyldenstjerne blev – som de seks andre biskopper – afsat fra bispstillingen ved Reformationen i 1536 og fængslet. Men efter sin løsladelse i 1536 fandt han sammen med Jytte Podebusk, som han giftede sig med i 1539. De boede sammen på *Estrap* fra slutning-en af 1530'erne til omkring 1556 og fik to sønner og to døtre, mens de boede der.⁹ Det kræver ikke stor fantasi at forestille sig, hvordan de hver på sin vis i reformationsprocessen havde fået dybe sår i sjælen, som de kun vanskeligt kunne dele med ret mange. Med andre ord, lidt patetisk udtrykt måske: De havde begge hver på sin vis oplevet, at deres livs båd kom ud i farligt høje bølger.

Knud Gyldenstjerne og Jytte Podebusk flyttede fra *Estrap* omkring 1556, og deres anpart i herregården blev formentlig overtaget af Jytte Podebusks datter fra første ægteskab og svigersøn: Margrethe Brock og Jørgen Bille (1520-1601) til *Ellinge* og *Vallen*, søn af lensmand på *Bergenhus* Esge Bille († 1552) og Sophie Henriksdatter Krummedige († 1539).¹⁰

Men hvor flyttede de hen? Jytte Podebusk havde arvet sin fars middelalderborg *Vosborg*. Men dengik til i en stormflod, inden de nåede at overtage den. Måske

har de dér oplevet, at deres fælles båd sank. Måske flyttede de til herregården *Irup* i Thy, som Knud Gyldenstjerne købte i 1556, måske til en anden af hans mange herregårde. Men sikkert er det, at det var på *Gammel Estrup*, familien Gyldenstjerne-Podebusk havde deres første år sammen. Det var der, deres børn blev født og voksede op. Måske var børnene tilmed døbt i Auning kirke. Måske gik familien i kirke der om søndagen, og måske kan det alt sammen forklare, at det netop er i Auning kirke, vi finder det særegne efterreformatoriske kalkmaleri, som har navn efter Sankt Laurentius.

Knud Gyldenstjerne døde som lensmand på *Vestervig Kloster* i december 1560. Jytte Podebusk kom til at overleve sin ægtemand med 13 år. Hun døde i Randers i 1573. Ægteparret Gyldenstjerne-Podebusk ligger begravet i Aarhus domkirke. Deres gravsten lå oprindeligt centralt i koret, men i dag står den i kirkens sydlige korsarm.

Hvad kalkmaleriet vil fortælle

Det kan ikke afgøres med sikkerhed, hvem der står bag kalkmalerierne i Auning kirke fra 1562, men det er sandsynligt, at det er Jytte Podebusk. Hun havde en stærk tilknytning til stedet, og hendes datter fra første ægteskab, Margrethe Brock, og hendes mand, Jørgen Bille, var stadig på stedet. En mulighed er, at Jytte Podebusk ønskede at sætte et minde over den ægtefælle, Knud Gyldenstjerne, som hun mistede i 1560. Han var en af de biskopper, som kongemagten gjorde overgreb på ved reformationsomvæltningen i 1536.

En anden mulighed for tolkning af adelsmanden er den, at Jytte Podebusk har villet mindes begge sine ægtefæller: Niels Brock og Knud Gyldenstjerne. Niels Brock satte livet til under reformationsopgøret, om end han ikke på samme måde var udsat for kongemagtens overgreb. Han blev begravet i Brock'ernes kapel under gulvet i Fausing kirkes tårnrum. Men dette kapel er aldrig undersøgt af Nationalmuseet.

Endnu et tolkningslag må nævnes til slut: de afsatte biskoppers skæbne. Bispegodset blev inddraget under kronen, og bispetienden tilfaldt kongen, som også overtog bispernes patronatsrettigheder. Bisperne blev fængslet uden rettergang, og længden af straffen afhang af kongens konkrete vurdering af den enkelte biskops loyalitet. Det var et statskup, som skete ved Reformationen, og et klart overgreb mod biskopperne. Ganske få verdslige medlemmer af Rigsrådet deltog i beslutningen om biskoppernes fængsling. De fik valget mellem at underkaste sig kongens krav og godkende fængslingen eller dele skæbne med biskopperne.

Knud Henriksen Gyldenstjerne blev den sidst afdøde af de syv fængslede biskopper. Blandt andet derfor kan det ikke på det foreliggende grundlag afvises, at "adelsmanden" på kalkmaleriet i Auning kirke er tænkt som et symbol på alle syv biskopper i forening.

Noter:

- 1 *De danske Kirker* bind 13, Auning kirke s. 49.
- 2 Kjær, Ulla & Poul Grønder-Hansen: *Kirkerne i Danmark II*, s. 78. Universitetsforlaget A/S 1989.
- 3 *Danske Kalkmalerier* kap. 10.
- 4 *Danske Kalkmalerier* s. 80, 2. spalte.

- 5 Om baretten som hovedbeklædning. Troels-Lund s. 378.
- 6 Den store danske Encyklopædi om Knud Henriksen Gyldenstjerne.
- 7 Ove Bille var fætter til Knud Gyldenstjernes mor: Karen Bille. A. Heises bog om *Kristiern den Anden i Norge og hans Fængsling* står de to fejlagtigt anført som søskende, hvilket formentlig skyldes en forveksling af Knud Gyldenstjernes mor med en søster til Ove Bille, som også hed Karen.
- 8 Idem s. 52.
- 9 Frits Nicolaisen s. 112. Se endvidere *Knud Henriksens genealogy* på www.geni.com.
- 10 Frits Nicolaisen s. 30. Se endvidere *Jørgen Billes genealogy* på www.geni.com.

Litteratur:

- Bøgh, Anders m.fl. (red): *Nørre Vosborg i tid og rum*. Borg og Herresæde, bind 1, Århus Universitetsforlag 2004.
- Haastrup, Ulla og Robert Egevang: *Danske kalkmalerier: Efter reformationen 1536-1700*, Nationalmuseet 1992.
- Heise, Arnold: *Kristiern den anden i Norge og hans Fængsling*, G. E. C Gad 1877.
- Horskjær, Erik (red): *De danske kirker*, bind 13, 1966-73. Kirkehistoriske Samlinger. 6. række, 3. bind: *Bispernes Fængsling og Herredagen i København 1536* af Arthur G. Hassø Kjær, Ulla og Poul Grønder-Hansen: *Kirkerne i Danmark II, 1988-89*.
- Nicolaisen, Frits (red): *Gammel Estrup*, Randers amts historiske Samfund 1993.
- Troels-Lund, Troels: *Dagligt liv i Norden i det sekstende Århundrede, 1929-31*.